

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНОЇ ПОБУДОВИ ТА РІВНІВ ЧЛЕНУВАННЯ ПОЛІПРЕДИКАТИВНИХ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ

Панькова Т.В.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Розгляд речення в сучасній лінгвістичній науці як багатоярусного явища дозволяє аналізувати його не тільки щодо особливостей формально-граматичної побудови, а й з урахуванням семантики безпосередніх конститuentів. Особливу актуальність у контексті функціонального багатоаспектного аналізу отримує вивчення поліпредикативних речень з підрядним зв'язком. Дуже перспективними сьогодні, зокрема, є дослідження семантико-синтаксичних відношень між предикативними одиницями цих складних синтаксичних конструкцій та виділення їхніх рівнів членування на матеріалі різних жанрів художнього дискурсу.

Впродовж останніх десятиріч складнопідрядні багатокомпонентні речення є предметом багатьох лінгвістичних розвідок. Їх ґрунтовні дослідження запропоновані такими відомими мовознавцями, як І.П. Распоповим, Т.І. Кормановською, Н.А. Слюсарєвою, О.А. Криловою та багатьма іншими. Збагатили й конкретизували більшість положень, що стосуються осмислення структури цих складних синтаксичних єдностей і сучасні дослідники, серед яких: О.А. Козицька, Н.В. Первишева, Є.П. Марченко, В.В. Гуревич та ін.

У сучасному мовознавстві існують різні термінологічні одиниці на позначення складних предикативних конструкцій з підрядним зв'язком. Через ускладнену синтаксичну структуру та ієрархічний характер актуального членування, такі синтаксичні одиниці отримали назву контамінованих або багатокомпонентних. Однак, ми будемо дотримуватись у статті терміну "поліпредикативні складнопідрядні речення" (далі – ПСПР), що є найбільш уживаним у сучасних синтаксичних студіях та який повністю відповідає закладеному у ньому поняттєвому змісту; адже основною диференційною ознакою цих конструкцій є наявність у них мінімум трьох структурно обов'язкових предикативних одиниць. Саме такі поліпредикативні речення стали об'єктом нашого дослідження.

Метою статті є визначення особливостей семантико-синтаксичних відношень між предикативними одиницями ПСПР та встановлення певних закономірностей у виділенні їхніх рівнів членування.

Завдання статті:

- дослідити формально-синтаксичні параметри ПСПР у зв'язку із семантикою предикативних одиниць, що входять до їх структури;
- встановити яким чином диференційні ознаки окремих моделей ПСПР зумовлюють специфіку виділення у них зовнішнього та внутрішнього (чи внутрішніх) рівнів членування.

У сучасних синтаксичних студіях ПСПР розглядаються як конструкції, в яких по-різному поєднуються два-три різновиди підрядності: однорідної, неоднорідної, послідовної тощо. За семантичного підходу до аналізу структури поліпредикативного речення, як відомо, з'являється можливість розгляду синтаксичних одиниць у зв'язку з їхнім глибинним змістом. Це також уможливорює розуміння дослідником того смислового навантаження, що несуть в собі предикативні частини, об'єднані задумом автора у структурно-формальні блоки.

Так, у ПСПР *Yet, as the cab moved uptown through streets (1) which seemed, with a rush, to darken with dark people (2), and as I covertly studied Sonny's face (3), it came to me (4) that what we both were seeking through our separate cab windows (5) was that part of ourselves (6) which had been left behind (7) (J. Baldwin)*, виділяємо сім предикативних одиниць, кожна з яких поєднана з іншими за допомогою синтаксичних зв'язків та певних семантичних відношень. Головним підпорядковуючим компонентом цієї складної синтаксичної конструкції є четверта предикативна ланка, у препозитивній позиції відносно якої зауважуємо неоднорідну подвійну супідрядність, виражену підрядними обставинними (часу й супроводжуючих обставин), перше з яких ускладнене прислівним означальним описового типу. Водночас, зміст головного речення розкривається у постпозитивному об'єктно-з'ясувальному смислового блоці, у структурі якого знаходимо підрядне підметове та означальне. Дві останні предикативні ланки цієї конструкції відзначає займенниково-співвідносний зв'язок, про існування якого свідчить вказівне слово *that* у підпорядковуючій (відносно іншої, залежної) частині та сполучник *which* в останній. Особливістю цієї структурної одиниці є дублювання функціонально-синтаксичного значення іменної частини присудка у якості конструктивного члена головного речення другого формального-граматичного блоку, що його виділяємо у межах цілого ПСПР [див. І.П. Распопов].

А у поліпредикативному реченні *<...> and here I was, talking about algebra to a lot of boys (1) who might (2 a), every one of them for all I knew (3), be popping off needles (2 б) every time they went to the head (4) (J. Baldwin)*, зауважуємо, що друге, підрядне означальне, речення розкриває зміст опорного слова, котре входить до структури дієприслівникового звороту першої предикативної ланки. Четвертий компонент, будучи детермінантним, співвідноситься зі змістом складеного дієслівного модального присудка другої предикативної одиниці та містить анафоричний займенник, що вказує на його [четвертого компонента] співвіднесеність із додатком першої ланки. Останній модифікується іншим видом підрядного, що уточнює його зміст та є у композиційній структурі даного ПСПР ввідним елементом, який виконує по відношенню до підпорядковуючого елемента модально-оцінну семантико-синтаксичну функцію.

Обидва наведені вище приклади демонструють те, що кожна предикативна одиниця, котра входить до структури такої конструкції, формує, “у результаті особливого синтаксичного злиття” (за Є.П. Марченко), неоднакові за

композицією, однак граматично й семантично цілісні, багатоконпонентні речення. А отже, йдеться про особливу, важливу для кожної окремої ланки ПСПР, роль в об'єднанні усіх предикативних частин у складне синтаксичне (й водночас комунікативне) ціле.

Що стосується обов'язковості / факультативності та передбачуваності / непередбачуваності синтаксичних позицій предикативних частин у таких конструкціях, на основі дослідженого фактичного матеріалу доходимо висновку, що дані характеристики не відрізняються від їм подібних у структурі біпредикативного (двокомпонентного) складнопідрядного речення. Передбачуваність / непередбачуваність підрядної ланки зумовлена, як відомо, властивостями опорного компонента головної частини. А отже, передбачувану (хоча не завжди обов'язкову) підрядність знаходимо у ПСПР з придієслівною предикативною одиницею, “де опорне дієслово своєю валентністю відкриває об'єктну позицію, яку й заповнює підрядна частина” (1), а також у ПСПР із приіменниковим підрядним компонентом, “в яких опорний іменник уможливорює появу підрядного означального” (2) [5: 490]. Водночас, наявність у структурі ПСПР детермінантного підрядного значення чи формально не передбачувана головною частиною речення (а звідси, і не обов'язкова) (3). Наприклад: (1) *She discovered that he interested her, though she realized that he might not interest her long <...>* (K. Chopin) (2) *McNeil thought it likely that in Bannister's hey-day he had been a good technician who, with more education, might have risen to better things.* (A. Hailey) (3) *When Doctor Mandelet dined with the Pontelliers on Thursday he could discern in Mrs. Pontellier no trace of that morbid condition which her husband had reported to him.* (K. Chopin) Або: *The moment Sonny and I started into the house (1 – детермінантне (а саме обставинне часу)) I had the feeling (2) that I was simply bringing him back into the danger (3 – придієслівне об'єктно-з'ясувальне) he had almost died trying to escape (4 – приіменникове означальне).* (J. Baldwin)

Однак, як слушно зауважує Є.П. Марченко, “компоненти поліпредикативних конструкцій об'єднуються не тільки на основі семантико-синтаксичних зв'язків та відношень, але й зв'язків асоціативних” [3: 43]. Так, у другому реченні ситуації: *He read books about people sitting on rocks, naked, in all kinds of weather, but mostly bad, naturally, and walking barefoot through hot coals and arriving at wisdom. I used to say (1) that it sounded to me (2) as though they were getting away from wisdom (3) as fast as they could (4)* (J. Baldwin), не можемо не помітити, що друга предикативна одиниця – підрядне об'єктно-з'ясувальне речення, пов'язане асоціативними зв'язками із двома іншими ланками, яких відзначає послідовний підрядний зв'язок та семантичне значення порівняння й способу дії. Зауважимо тут, що конотативний компонент лексичного значення дієслова *sound* яскраво ілюструє пов'язаність першого смислового блоку досліджуваного ПСПР (а, звідси, й думок персонажа) зі змістом попереднього речення.

Загальновідомо, що на формування розгорнутого речення та особливості його семантико-синтаксичної побудови впливає комунікативне завдання, що його ставить перед собою письменник. Тому, будучи особливою комунікативною

єдністю, поліпредикативні конструкції відіграють важливу роль в оформленні композиційної структури тексту.

Розглядаючи комунікативну організацію наступного уривку: *After a refreshing bath, Edna went to bed. And as she snuggled comfortably beneath the eiderdown (1) a sense of restfulness invaded her (2), such as she had not known before (3) (K. Chopin)*, помічаємо, що у другому, трикомпонентному, СПР відому інформацію містить перша предикативна одиниця – підрядне обставинне часу, а носієм ілокутивного значення є другий базовий компонент – головне речення, модифіковане постпозитивним підрядним означальним з відтінком порівняння. Вважаємо, що за умови виділення останньої одиниці в окреме речення (із певною якісною видозміною для реалізації цього завдання), установка автора на “об’ємне” пізнання оточуючої дійсності, розуміння складності людських характерів і прагнення передати ці його відчуття яскравими фарбами, водночас не переобтяжуючи смислового навантаження речення, не могла б бути реалізована.

Комунікативно-сміслову організацію поліпредикативного речення допомагають зрозуміти й пунктуаційні знаки між його компонентами, як це бачимо у наступному прикладі: *I was remembering (1), and it made it hard to catch my breath (2), that I had been there (3) when he was born (4); and I had heard the first words (5) he had ever spoken (6) (J. Baldwin)*.

У художніх текстах під впливом комунікативної інтенції автора та з урахуванням формально-синтаксичної ємкості моделей, СПР нерідко зазнають певних кількісних та якісних перетворень. Йдеться про появу таких узуальних складних конструкцій, особливістю яких є невідповідність кількості предикативних компонентів кількості семантично елементарних речень. Остання, на думку О.А. Козіцької, зумовлена “функціонуванням згорнутих пропозицій, представлених знаками різних типів семантичних комплікаторів” [1: 76]. Зокрема, у реченні *All they really knew were two darknesses (1), the darkness of their lives, which was now closing in on them (2), and the darkness of the movies, which had blinded them to that other darkness (3), and in which they now, vindictively, dreamed (4), at once more together (5 a) than they were at any other time (6), and more alone (5 б) (J. Baldwin)*, нараховуємо п’ять предикативних одиниць та шість семантично елементарних речень. Ця невідповідність зумовлена тим, що п’ята ланка, котра складається з двох дистантно розміщених компонентів, є згорнутою пропозицією граматично елементарного речення: *At once they became more together and more alone*.

Пам’ятаючи про те, що поліпредикативним реченням притаманна багатомірна структура, виділяємо у них рівні членування – “місця розмежування окремих семантико-синтаксичних єдностей з погляду просторового бачення складної синтаксичної конструкції” [2: 33]. Залежно від формально-граматичних ознак та кількості ланок підрядного зв’язку, поліпредикативна конструкція може характеризуватися окрім обов’язкового зовнішнього, одним чи кількома внутрішніми рівнями членування.

Чіткий поділ на зовнішньому рівні простежується у моделях з однорідною супідрядністю. Це насамперед ПСПР з однорідними супідрядними прислівного типу, смислова функція яких – доповнити, уточнити, розширити певний член речення головної частини. Структурна особливість таких речень полягає у тому, що підрядні компоненти становлять із головною частиною нерозчленовану синтаксичну єдність. Саме тому у реченнях з однорідною супідрядністю (А), а також однорідною супідрядністю та послідовною підрядністю (Б) на зовнішньому рівні виділяємо дві частини: головну і блок підрядних. Виділення ж внутрішніх рівнів членування зумовлює наявність у ПСПР багатоступеневого послідовного підпорядкування (В). Наприклад: А) *And something told me (1) that I should curb my tongue (2), that Sonny was doing his beat to talk (3), that I should listen (4).* (J. Baldwin) Б) *I caught him (1) just before he fell (2) when he took the first steps (3) he ever took in this world (4).* (J. Baldwin) В) *He observed his hostess attentively from under his shaggy brows, and noted a subtle change (1) that had transformed her from the listless woman (2) he had known into a being (3) who, for the moment, seemed palpitant with the forces of life (4).* (K. Chopin)

Якщо у ПСПР з подвійною супідрядністю блок однорідних супідрядних, котрі становлять семантико-синтаксичну єдність, перебуває у відношеннях неоднорідної супідрядності з іншим підрядним компонентом, рівень членування виділяємо і за умови прислівного зв'язку: *He looked very unlike my baby brother. Yet, when he smiled (1), when we shook hands (2), the baby brother (3 a) I'd never known (4) looked out from the depths of his private life (3 б), like an animal waiting to be coaxed into the light (5).* (J. Baldwin)

Ієрархічні рівні членування притаманні у першу чергу моделям, в яких провідним зв'язком виступає неоднорідна супідрядність. Необхідною умовою їх виділення, однак, є детермінантний характер підрядних частин, котрий реалізується у співвіднесеності їх змісту з усією відповідною опорною частиною. Наприклад: *In this instance Gil Bartlett had been entirely right, in fact, creditably so, (1) since he had caught the disease in its early stages (2) and before the patient could have had much distress (3).* (A. Hailey) Або: *When the administrator had mentioned Lucy Grainger's name (1), O'Donnell had hesitated for one reason only (2): it had reminded him of a meeting between himself and Lucy the night before (3).* (A. Hailey)

Виділення внутрішнього рівня членування є обов'язковим у ПСПР, де провідний зв'язок представлений неоднорідною супідрядністю та є ланки послідовного підпорядкування. Прикладом може бути наступна ситуація: *He was an expert at concocting strong drinks. He had invented some (1), to which he had given fantastic names (2), and for whose manufacture he required diverse ingredients (3) that it devolved upon Edna to procure for him (4)* (K. Chopin), у другій частині якої виділяємо дві неоднорідних супідрядних одиниці прислівного типу та ланку послідовного підпорядкування.

Особливістю таких моделей є також те, що “внутрішній рівень виділяється незалежно від характеру семантико-синтаксичних відношень між предикативними одиницями, адже послідовна підрядність є специфічною зі

структурно-семантичного боку: кожен підрядний компонент формує новий тип підрядного зв'язку” [2: 34]: *Kids and older people paused in their errands and stood there, along with some older men and a couple of very tough-looking women (1) who watched everything that happened on the avenue (2), as though they owned it, or were maybe owned by it (3).* (J. Baldwin) У цьому ПСПР знаходимо дві предикативних одиниці, яких відзначає послідовний підрядний зв'язок: перший компонент, будучи підрядним означальним реченням обмежувального типу, другий – обставинним підрядним зі значенням порівняння. Кожна предикативна ланка такої конструкції уможливує виділення нового внутрішнього рівня членування.

На основі дослідженого матеріалу доходимо висновку, що ПСПР є особливими синтаксичними конструкціями із ускладненою формально-граматичною структурою, розмаїттям семантичних відношень та засобів зв'язку між їхніми предикативними частинами. Окрім синтаксичної, кожна з таких поліпредикативних одиниць становить також складну комунікативну єдність, окремі предикативні ланки якої об'єднані задумом автора у структурно-формальні й смислові блоки. Розглянуті вище приклади свідчать про те, що специфіка залежності предикативних одиниць від підпорядковуючого компонента у структурі СПР зумовлює певні закономірності у виділенні їхніх рівнів членування.

Подальші дослідження особливостей структурно-семантичної побудови та виділення рівнів членування поліпредикативних складнопідрядних речень уможливають проникнення в сутність розуміння семантичної структури конструкцій, що містять п'ять, шість та більше предикативних частин. Вони також дають змогу детального вивчення закладених у них прагматичних, текстоутворюючих та інших характеристик і відкривають, таким чином, нові можливості для розширення уявлень про спектр особливостей їх внутрішнього членування.

Література

1. Козіцька О.А. Базові речення в межах контамінованих складнопідрядних багатокомпонентних речень / О.А. Козіцька // Українська мова. – 2006. – № 2. – С. 75-80.
2. Козіцька О.А. Особливості виділення рівнів членування в контамінованих складнопідрядних багатокомпонентних реченнях / О.А. Козіцька // Українська мова. – 2005. – № 1. – С. 33-43.
3. Марченко Е.П. Полипредикативные сложные предложения как единицы текста / Е.П. Марченко // Филологические науки. – 2003. – № 5. – С. 42-48.
4. Распопов И.П. Дихотомическая классификация так называемых сложноподчиненных предложений / И.П. Распопов // Филологические науки. – 1979. – № 6. – С. 44-50.
5. Українська мова: Енциклопедія / За ред. Русанівського В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с.

6. Baldwin James. Sonny's Blues. Электронный ресурс: <http://www.wright.edu/~alex.macleod/winter06/blues.pdf>.
7. Chopin Kate. The Awakening. Электронный ресурс: <http://englishtips.org/index.php?newsid=1150793541>
8. Hailey Arthur. The Final Diagnosis. – М.: Iris-press, 2006. – 352 p.

The article deals with the problem of studying polypredicative complex sentences in reference to their structural organization and segmentation levels. The author of the article also enlarges on semantic peculiarities of these complex constructions, the study of which meets the tendencies of the multi-faceted character of modern syntactic approaches which are being worked out in the sphere of structural, communicative syntax and text linguistics.